

VICTOR HUGO

Notre-Dame de Paris

Traducere din limba franceză de
GELLU NAUM

Respect pentru oameni și cărți

Victor Hugo
Notre-Dame de Paris

© Éditions Bellevue, Paris, 1973
Toate drepturile rezervate

© RAO Distribuție, 2018
Pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate.

Ilustrația copertei
Childe Hassam
Catedrala Notre-Dame

2018

ISBN 978-606-006-079-6

RAO Distribuție
Str. Bârgăului nr. 9–11, sector 1, București, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HUGO, VICTOR

Notre-Dame de Paris / Victor Hugo ;
trad. din lb. franceză de Gellu Naum.
- București : RAO Distribuție, 2018
ISBN 978-606-006-079-6

I. Naum, Gellu (trad.)

821.133.1

Cuprins

Notă introductivă 9

CARTEA ÎNTÂI

I.	Sala Mare	13
II.	Pierre Gringoire	32
III.	Domnul cardinal	44
IV.	Jupân Jacques Coppenole	53
V.	Quasimodo	65
VI.	Esmeralda	74

CARTEA A DOUA

I.	De la Caribda la Scila	79
II.	Piața Grève	83
III.	<i>Besos para golpes</i>	86
IV.	Neplăcerile întâmpinate când urmărești o femeie frumoasă seara pe ulițe	99
V.	Urmarea neplăcerilor	105
VI.	Urciorul spart	108
VII.	O noapte de nuntă	132

CARTEA A TREIA

I.	Notre-Dame	147
II.	Parisul văzut de sus	158

I. Suflete bune	193
II. Claude Frollo	198
III. <i>Immanis pecoris custos, immanior ipse</i>	205
IV. Câinele și stăpânul său	215
V. Urmare la Claude Frollo	217
VI. Nepopularitate	226

CARTEA A CINCEA

I. Abbas Beati Martini	231
II. Aceasta o va ucide pe aceea	245

CARTEA A ȘASEA

I. Scurtă privire imparțială asupra vechii magistraturi	267
II. Gaura cu şobolani	281
III. Povestea unei plăcinte din aluat de mălai	287
IV. O lacrimă pentru o picătură de apă	313
V. Sfârșitul poveștii cu plăcinta	325

CARTEA A ȘAPTEA

I. Pericolul de a-ți încredința taina unei capre	329
II. Din care se vede că un preot și un filosof sunt două ființe deosebite	348
III. Clopotele	360
IV. ΑΝΑΓΚΗ	363
V. Cei doi bărbați înveșmântați în negru	381
VI. Efectul pe care îl pot produce șapte înjurături în aer liber	389
VII. Călugărul ursuz	395
VIII. Utilitatea ferestrelor care dau spre fluviu	405

CARTEA A OPTA

I. Talerul preschimbat în frunză uscată	419
II. Urmarea talerului preschimbat în frunză uscată	431

III. Sfârșitul talerului preschimbat în frunză uscată	437
IV. Lasciate ogni speranza	441
V. Mama	459
VI. Trei inimi de om felurit alcătuite	465

CARTEA A NOUA

I. Februară	489
II. Cocoșat, chior, șchiop	503
III. Surd	508
IV. Gresie și cristal	512
V. Cheia de la Poarta Roșie	526
VI. Urmare la cheia de la Poarta Roșie	529

CARTEA A ZECEA

I. Lui Gringoire îi vin mai multe idei bune, la rând, pe strada Bernardinilor	537
II. Fă-te vagabond	551
III. Trăiască veselia!	554
IV. Un prieten neîndemânat	565
V. Odaia retrasă în care își face rugăciunile domnul Ludovic al Franței	590
VI. Cerșetorii la petrecere	630
VII. Châteauers în ajutor!	632

CARTEA A UNSPREZECEA

I. Pantofiorul	637
II. La creatura bella bianco vestita (Dante)	679
III. Nunta lui Phoebus	690
IV. Nunta lui Quasimodo	692

Notă adăugată la ediția definitivă 695

I

Sala Mare

Se împlinesc astăzi trei sute patruzeci și opt de ani, șase luni și nouăsprezece zile de când parizienii se treziră în zgomotul tuturor clopotelor care sunau din răsputeri în tripla incintă formată de Cité, de Universitate și de Oraș.

Și totuși, 6 ianuarie 1482 nu e o zi căreia istoria să-i fi păstrat amintirea. În evenimentul care punea astfel în mișcare, de cu zori, clopotele și pe cetățenii Parisului nu era nimic de seamă: nici vreun atac al picarzilor sau al burguzilor, nici procesiunea vreunei racle cu moaște, nici vreo răzmerită de-a studenților în orașul Laas, nici vreo intrare *a numitului nostru preatemut senior, Măria Sa, regele*, și nici măcar o spânzurare mai de soi a tâlhărilor sau a tâlhărițelor la Tribunalul Parisului. Nu era nici măcar sosirea neașteptată, întâlnită atât de des în secolul al XV-lea, a vreunei solii gătite cu zorzoane și pene. Trecuseră abia două zile de când ultima cavalcadă de felul acesta, alaiul solilor flamanzi însărcinați să încheie căsătoria prințului moștenitor cu Marguerite de Flandre, își făcuse intrarea în Paris, spre marele plăc al domnului cardinal de Bourbon, care, ca să-i fie pe plac regelui, trebuise să primească bine toată șleahta aceasta rustică de burgmeisteri flamanzi

și să-i distreze, la locuința sa, palatul Bourbon, cu o preafrumoasă moralitate¹, satiră și farsă, pe când o ploaie cu bâsici îi ușa, la poartă, mărețele tapiserii.

În ziua de 6 ianuarie, ceea ce făcea să tresalte inimile întregului norod al Parisului, cum spune Jean de Troyes, era dubla solemnitate, împerecheată din vremuri imemorabile, a zilei Regilor și a Sărbătorii Nebunilor.

În ziua aceea trebuia să fie aprins focul de sărbătoare în Piața Grève, să fie plantat arborele de mai la capela Braque și să se joace un mister la Palatul de Justiție. Strigarea fusese făcută din ajun, cu sunet și trâmbiță pe la răspântii, de către oamenii domnului prévôt², învesmântați în frumoase tunici de lână violetă, cu țesătură rară, și având cruci mari albe pe piept.

Mulțimea de cetăteni și de cetăteni se îndrepta deci din toate părțile, de cu zori, lăsându-și casele și prăvăliile încuiate, spre unul dintre cele trei locuri mai sus amintite. Fiecare se hotărâse fie pentru focul de sărbătoare, fie pentru arborele de mai, fie pentru mister. Și trebuie spus, spre lauda străvechiului bun-simț al mulțimii de gură-cască, că cei mai mulți se îndreptau spre focul de sărbătoare, care era cât se poate de potrivit cu anotimpul, sau spre mister, care urma să fie reprezentat în Sala Mare a palatului, bine acoperită și bine închisă, și că mai toți curioșii păreau înțeleși să lase bietul arbore de mai neînflorit, să dârdâie singur sub cerul de ianuarie, în cimitirul capelei Braque.

Mulțimea se îndesa mai ales pe aleile Palatului de Justiție, știut fiind că solii flamanzi, sosiți cu două zile

¹ Lucrare dramatică medievală în versuri

² Mare magistrat feudal, cu felurile atribuții: în text îl vom denumi uneori după funcțiile îndeplinite.

înainte, aveau de gând să asiste la reprezentarea misterului și la alegerea papei nebunilor, care trebuia să aibă loc tot în Sala Mare.

În ziua aceea nu era lesne să pătrunzi în Sala Mare, cunoscută totuși pe atunci drept cea mai spațioasă încăperă acoperită din lume. (E adevărat că Sauval nu măsurase încă Sala Mare a castelului din Montargis.) Piața Palatului, ticsită de lume, oferea curioșilor de la ferestre aspectul unei mări în care cinci sau șase străzi, ca tot atâtea guri de fluvii, revărsau clipă de clipă noi valuri de capete. Valurile multimii, sporind neîncetat, se ciocneau de colțurile caselor care ieșeau ici-colo în afara, ca niște promontorii, în bazinul neregulat al pieței. În centrul înaltei fațade gotice a palatului, scara cea mare, urcată și coborâtă neconitenit de un dublu current care, după ce se spărgea de peronul intermedian, se împrăștia în valuri largi pe cele două pante laterale, scara cea mai mare deci șiroia neîncetat în piață ca o cascadă într-un lac. Strigătele, râsetele, tropăitul miilor de picioare făceau mare zarvă și mare vuiet. Din timp în timp, vuietul și zarva se dublau, currentul care împingea mulțimea spre scara cea mare dădea înapoi, se tulbura, se învârteja. De vină erau loviturile vreunui arcaș sau calul vreunui jandarm care lovea cu copitele ca să restabilească ordinea; admirabilă tradiție pe care poterile vechi au lăsat-o moștenire poterelor din vremea conetabililor, iar acestea – trupelor de jandarmi călări, care, la rândul lor, au transmis-o jandarmeriei noastre din Paris.

La uși, la ferestre, la lucarnele podurilor, pe acoperișuri, mișunau mii de fețe de oameni cumsecade, calme și cinstite, privind palatul, privind gloata și

mulțumindu-se cu atât; căci mulți dintre locuitorii Parisului se mulțumesc să privească spectatorii, iar un zid în dosul căruia se petrece ceva e de ajuns pentru a ne stârni curiozitatea.

Dacă nouă, celor din 1830, ne-ar fi cu puțință să ne amestecăm în gând cu parizienii din secolul al XV-lea și să intrăm odată cu ei, smuciți, înghiointiți, răsturnați, în sala imensă a palatului, atât de neîncăpătoare la 6 ianuarie 1482, spectacolul nu ni s-ar părea nici lipsit de interes, nici lipsit de farmec, și am avea în jurul nostru numai lucruri atât de vechi, încât ni s-ar părea cu totul noi.

Dacă cititorul îngăduie, vom încerca să regăsim cu gândul impresia pe care ar fi încercat-o odată cu noi, pășind pragul Sălii Mari, în mijlocul multimii în sumane, în pieptare și în fuste plisate, scurte.

Mai întâi, zumzet în urechi, ochi orbiti. Deasupra capetelor, o dublă boltă în ogivă, căptușită cu sculpturi în lemn, vopsită în culoarea cerului, presărată cu flori de crin aurite; sub picioare, un pavaj de marmură albă și neagră. La câțiva pași de noi, un stâlp uriaș, apoi încă unul, și încă unul; cu totul, șapte stâlpi în lungul sălii sprijinind, la mijlocul ei, coborâșurile dublei bolți. În jurul primilor patru stâlpi, tarabele negustorilor, sclăpind de giuvaieruri din sticla și de tinichele poleite; în jurul ultimilor trei, bănci din lemn de stejar, roase și lustruite de nădragii pricinașilor și de robele procurorilor. De jur împrejurul sălii, de-a lungul peretelui înalt, între uși, între ferestre, între stâlpi, nesfârșitul șir al statuilor tuturor regilor Franței, începând de la Faramond; regi trândavi, cu brațele atârnate și cu ochii plecați; regi viteji și bătăioși, cu capetele și mâinile îndrăzneț

ridicate spre cer. Apoi, în lungul ferestrelor ogivale, vitralii în o mie de culori; la ieșirile largi ale sălii, uși bogate, sculptate fin; și toate, boltile, stâlpii, zidurile, pervazurile, îmbrăcămintea pereților, ușile, statuile, acoperite de sus până jos cu o splendidă culoare albastă și aurie, care, puțin întunecată încă de pe vremea când o privim, pierse aproape cu totul sub praf și sub pânzele de păianjen în anul Domnului 1549, când du Breul o mai admira încă, din obișnuință.

Să ne închipuim acum sala aceasta imensă și lungă luminată de razele plumburii ale unei zile de ianuarie, năpădită de o mulțime pestriță și zgomotoasă care se scurge de-a valma de-a lungul pereților și se învârtește în jurul celor șapte stâlpi, și vom avea o idee generală despre întregul tablou căruia vom încerca să-i arătăm mai precis ciudatele amănunte.

E sigur că, dacă Ravaillac nu l-ar fi asasinat pe Henric al IV-lea, n-ar fi existat piesele procesului Ravaillac depuse la grefa Palatului de Justiție; n-ar fi existat complici interesați să facă să dispară sus-pomenitele piese; aşadar, n-ar fi existat incendiatori, nevoiți, din lipsa altor mijloace, să dea foc grefei ca să ardă piesele și să ardă Palatul de Justiție ca să ardă grefa; prin urmare, n-ar fi existat incendiul din 1618. Vechiul palat ar mai fi încă în picioare, cu vechea lui Sală Mare; și i-am putea spune cititorului: „Du-te de-o vezi“, și am fi astfel amândoi scutiți, eu de a face, el de a citi o simplă descriere. Iată o dovardă a noului adevară că mariile evenimente au urmări incalculabile.

E adevarat că s-ar putea, în primul rând, ca Ravaillac să nu fi avut complici; apoi, ca acești complici, dacă din întâmplare ar fi existat, să nu fi avut

niciun amestec în incendiul din 1618. În privința incendiului există alte două explicații foarte plauzibile. Prima explicație e măr ea stea, lată de-un picior, înaltă de-un cot, care a căzut din cer, după cum fiecare știe, peste palat, la 7 martie, după miezul nopții. A doua, e catrenul lui Théophile:

*N-a fost plăcut sinistrul joc,
Când la Paris doamna Dreptate,
Luând bacăș pe săturare
Palatul și l-a pus pe foc.*

Oricum ar fi privată tripla explicație politică, fizică, poetică a incendiului Palatului de Justiție din 1618, neîndoelnic, din nefericire, e incendiul. Astăzi, din cauza catastrofei de atunci, datorită mai ales diverselor restaurări succesive care au dat gata ce crucește ea, n-a mai rămas aproape nimic din prima locuință a regilor Franței, n-a mai rămas aproape nimic din palatul acesta, frate mai mare al Luvrului, atât de vechi, încăt, încă de pe vremea lui Filip cel Frumos, se căuta în el urmele mărețelor clădiri ridicate de regele Robert și descrise de Helgaldus. Aproape totul a dispărut. Ce s-a ales din camera cancelariei în care sfântul Ludovic săvârșită și-a cununia? Ce s-a ales din grădina în care el, „împreună cu Joinville, împărtea dreptatea, lungit pe covoare și îmbrăcat în veșmânt mișos, cu suman de lână fără mâncă și, pe deasupra, cu o mantie de santal negru venețian“? Unde e odaia împăratului Sigismund, odaia lui Carol al IV-lea, odaia lui Ioan fără Țară? Unde e scara pe care Carol al VI-lea și-a promulgat edictul de grațiere? Unde e lespedea pe care Marcel,

de față cu Delfinul, le-a tăiat beregatele lui Robert de Clermont și mareșalului de Champagne? Unde e ușa în față căreia au fost rupte în bucăți bulele antipapei Benedict și de la care au plecat înapoi cei care le adusese, îmbrăcați în derâdere cu veșminte bisericești, având tiare pe cap și căindu-se în tot Parisul? Și unde e Sala Mare, cu aurul, azurul, ogivele, statuile, stâlpii și imensa ei boltă, ticsită toată de sculpturi? Și unde e camera aurită? Unde e leul de piatră care stătea la ușă, în genunchi, cu capul plecat, cu coada între picioare, ca leii tronului lui Solomon, în atitudinea de umilință potrivită puterii când se află în față dreptății. Unde sunt frumoasele uși, frumoasele vitralii și ferecăturile cizelate care o descurajau pe Biscornette? Unde sunt delicatele lucrări de tâmplărie ale lui Du Hancy?... Ce-a făcut timpul, ce-au făcut oamenii din minunile acestea? Ce ni s-a dat în schimb pentru toată istoria galică, pentru toată arta gotică? Boltile supraaplecate ale domnului de Brosse, neprincipalul arhitect al portalului de la Saint-Gervais, în materie de artă; cât despre istorie, mai avem amintirile gurălive ale stâlpului cel mare, răsunând încă de trăncărnelile unora ca Patrus.

Nu-i mare lucru. Dar să revenim la veritabila Sală Mare a veritabilului Palat Vechi.

Cele două extremități ale giganticului paralelogram erau ocupate, una de faimoasa masă de marmură, atât de lungă, de largă și de groasă, cum niciodată nu s-a mai văzut, spun vechile hrisoave, într-un stil care i-ar fi ațăiat pofta lui Gargantua, *asemenea felie de marmură pe hume*; cealaltă, de capela unde Ludovic al XI-lea a pus să fie sculptat în genunchi dinaintea Fecioarei și unde a

poruncit să fie aşezate, fără să-i pese că lasă două firide goale în şirul statuilor lui Carol cel Mare și a Sfântului Ludovic, doi sfinți pe care îi bănuia și fi foarte bine văzuți în cer, ca regi ai Franței. Capela aceasta, încă nouă, clădită abia de vreo șase ani, era toată făcută cu acel gust fermecător al arhitecturii ginggașe, al sculpturii minunate, al cizelării fine și profunde, care marchează la noi sfârșitul erei gotice și se continuă spre mijlocul secolului al XVI-lea în fantaziile feeric ale Renașterii. Îndeosebi, mica fereastră în formă de roză, ajurată, scobită deasupra portalului, era o capodoperă de finețe și de grație; ai fi zis că e o stea de dantelă.

În mijlocul sălii, față în față cu intrarea principală, fusese ridicată pentru solii flamanzi și pentru celealte personaje de vază invitate la reprezentarea misterului o estradă din brocart de aur, rezemată de perete și cu o intrare anume printre-o fereastră a culorului camerei aurite.

Pe masa de marmură trebuia, după datină, să fie jucat misterul. Fusese pregătită pentru asta încă de cu zori, bogata tăblie de marmură, zgâriată de călcâiele grefierilor, avea instalată pe ea o cușcă de scândură destul de înaltă, a cărei față superioară, accesibilă privirilor din întreaga sală, trebuia să servească drept scenă și al cărei interior, mascat de tapiserii, trebuia să țină loc de vestiar pentru personajele piesei. O scară, naiv plasată în afara, trebuia să stabilească legătura între scenă și vestiar și să-și împrumute treptele verticale atât pentru intrări, cât și pentru ieșiri. Nu exista personaj, oricât de neprevăzut, și nici întâmplare scenică sau surpriză care să nu trebuiască să urce pe scara aceasta. Nevinovată și venerabilă copilărie a artei și a mecanismelor teatrale!

Patru sergenți din trupele palatului, păzitori nelipsiți ai tuturor distracțiilor poporului, atât în zilele de sărbătoare, cât și în zilele de execuție, stăteau în picioare la cele patru colțuri ale mesei de marmură.

Piesa urma să înceapă abia când marele orologiu al palatului avea să bată ultima din cele douăsprezece lovitură ale amiezii. Nici vorbă că era târziu pentru o reprezentare teatrală, însă trebuie să potrivească timpul după dorința solilor.

Mulțimea aceea numeroasă aștepta însă dis-de-dimineață. Mulți dintre preacinstiții curioși dârdâiau de la ivirea zorilor în fața scării mari a palatului; câțiva spuneau chiar că și petrecuseră noaptea culcați de-a curmezișul usii principale, ca să fie siguri că intră primii. Se înghesuiau din ce în ce mai rău și, ca o apă care își depășește albia, începeau să urce de-a lungul peretilor, să se umfle în jurul stâlpilor, să se reverse pe antabulatori, pe cornișe, pe pervazurile ferestrelor, pe toate ieșiturile arhitecturii, pe toate reliefurile sculpturii. De aceea, îmbulzeala, nerăbdarea, plăcintul, certurile izbucnite din te miri ce, pentru un cot ascuțit sau pentru un pantof cu ținte, oboseala unei lungi așteptări, toate astea începuseră să dea, cu mult înaintea orei când trebuia să sosească solii, un ton acru și amar vuietului mulțimii acesteia închise, încleștate, înghesuite, strívite, sufocate. Nu se auzeau decât vaiete și blestemele împotriva flamanzilor, a starostelui negustorilor, a cardinalului de Bourbon, a *bailly*¹-ului palatului, a doamnei Margareta de Austria, a sergenților de pază, a frigului,

¹ Ofițer de spadă sau de robă, care împărtea dreptatea în numele regelui sau al unui senior. Ca și în cazul *prévôt*-ului, îl vom denumi uneori după funcțiile îndeplinite.

a zăpușelii, a vremii urâte, a episcopului Parisului, a papei nebunilor, a stâlpilor, a statuilor, a unei uși închise, a unei ferestre deschise; toate, spre marea distraconție a cetelor de studenți și de slugi împrăștiate prin multime, care amestecau în nemulțumirea aceasta răutăatile și tachinările lor și întepau, ca să zicem așa, cu acul proasta dispoziție generală.

Printre alții se afla și un grup de diavoli veseli care, după ce spărseseră geamul unei ferestre, se aşezaseră cu îndrăzneală deasupra ei, sub acoperiș, și de acolo își aruncau pe rând privirile și batjocurile când înăuntru, când afară, spre multimea din sală și spre multimea din piață. După gesturile lor de parodie, după râsetele lor răsunătoare, după chemările ironice pe care le schimbau cu prietenii de la un capăt la altul al sălii, era ușor de ghicit că învățăceii aceștia tineri nu resimțeau deloc plăcileală și oboseala restului spectatorilor și că se pricepeau foarte bine, pentru propria lor placere, să scoată din ce aveau sub ochi un spectacol care îi făcea să-l aștepte răbdători pe celălalt.

— Pe sufletul meu, dacă nu ești Joannes Frollo de Molendino! îi strigă unul dintre ei unui soi de drăcușor blond, săret și frumușel la chip, agățat de frunzele unui capitel. Ești chiar Jehan du Moulin, căci brațele și picioarele tale par a fi patru aripi mișcate de vânt. De cât timp te află aici?

— Pe milostenia diavolului, răspunse Joannes Frollo, sunt aici de peste patru ore și trag nădejde că ele vor fi scăzute din timpul pe care-l voi petrece în purgatoriu. I-am auzit pe cei opt cântăreți ai regelui Siciliei intonând primul verset din marea liturghie de la ora șapte, în Sfânta Capelă.

— Buni cântăreți, spuse celălalt, și au glasurile mai ascuțite decât bonetele. Înainte de a-i închîna o liturghie Sfântului Ioan cel Mare, regele ar fi trebuit să se intereseze dacă Sfântului Ioan cel Mare îi place latina psalmodiată cu accent provensal.

— Numai ca să-i poată folosi pe afurisiții de cântăreți ai regelui Siciliei a făcut asta! strigă cu glas acru o bătrână din gloata de sub fereastră. Gândiți-vă numai! O mie de livre pariziene pentru o liturghie! și încă garantate de magaziile cu pește de mare din halele Parisului!

— Lasă, babo! se amestecă un personaj gras și grav, care se ținea de nas lângă negustoreasa de pește. Trebuia făcută o slujbă! Ai fi vrut ca regele să cadă iar bolnav?

— Strașnic ai glăsuit, jupâne Gilles Lecornu¹, maestrul pielar și blănăr al garderobei regelui! strigă studențul cel mărunt, agățat de capitel.

Un hohot de râs al tuturor studenților întâmpină nefericitul nume al bietului pielar-blănăr al garderobei regelui.

— Lecornu! Gilles Lecornu! spuneau unii.

— *Cornutus et hirsutus*², răspundeau alții.

— Nu, zău! continuă micul diavol de pe capitel. De ce-or fi râzând? E preacinstiul Gilles Lecornu, frate al jupânului Jehan Lecornu, mare judecător al proceselor de crimă, fiu al jupânului Mahiet Lecornu, șeful pazei pădurii din Vincennes, toti orășeni din Paris, toti insurați, din tată în fiu!

¹ Lecornu, adică Încornoratul

² Încornorat și păros (lat.)